

POLIITILISE KULTUURI ARENG EESTIS¹

MARJU LAURISTIN, PEETER VIHALEMM, IVAR TALLO

Totalitaarne nõukogude süsteem hävitas demokraatliku poliitilise kultuuri ja halvas ühiskonna poliitilise isearenemise võime. See õnnestus palju täielikumalt kui rahvuskultuuri hävitamine. Lääne analüütikute arvamuse kohaselt ei ole demokraatlik areng postkommunistlikes maades läinud nii ruttu ja edukalt kui loodeti, just selle tõttu, et totalitarismi pärand mõjutab ikka veel sügavalt nende poliitilist kultuuri ja halvab võimet luua uut süsteemi.² Demokraatlike reformide oodatust erinev tulemus on toonud palju pettumusi nii otseste osalejate kui lääne vaatlejate hulgas. Mida kaugemale jõutakse reformidega poliitilistes institutsioonides, seda enam selgub, et tegelik demokraatia sõltub just poliitilise kultuuri arengust.

Mis on poliitiline kultuur?

Poliitika kui valdkonna võib jagada poliitiliseks struktuuriks, mis koosneb poliitikat teostavatest subjektidest ning poliitilise võimu institutsioonidest, ja poliitiliseks kultuuriks, millesse kuuluvad poliitika vaimsed ja käitumuslikud aspektid.

Poliitilise kultuuri moodustavad:

- poliitilise otsustamisega seotud väärtused, normid, uskumused, teadmised ja nendele toetuvad reeglid, protseduurid, traditsioonid ning rituaalid. Seejuures ei puuduta need mitte ainult väliseid sündmusi ja välist aktiivsust, vaid ka otsustaja poliitilist eneseteadvust, mille oluliseks osaks on rahvuslik identiteet³;
- poliitika keel, poliitilise tegevusega seostatud mõisted ja sümbolid, poliitiline diskursus;
- poliitiline käitumine, näiteks valimistel tehtav valik ideede, isikute ja tegevuste vahel.

Poliitiline kultuur demokraatlikus ühiskonnas

Poliitilise kultuuri kvaliteedi hindamisel on kujunenud üheks põhikriteeriumiks demokraatlikkuse aste. Demokraatlikku poliitilist kultuuri iseloomustavad järgmised tunnused:⁴

- poliitiliste subjektide ja ideede mitmekesisus, poliitiline pluralism;
- tolerants teistsuguste inimeste, alternatiivsete vaadete ja erinevate kogukondade suhtes ning valmisolek vastakate huvide ja arvamuste ilmnemiseks;
- enamiku inimeste soov ja oskus osaleda poliitilises elus;

Artikkel esmailmus kultuurilehes *Sirp* 17. ja 24. oktoobril 1997.

1. „Poliitilise kultuuri areng Eestis” on autorite eestindatud ja lühendatud peatükk teosest M. Lauristin & P. Vihalemm with K. E. Rosengren & L. Weibull (eds), 1997. *Return to the Western World: Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transformation*. Tartu: Tartu University Press.

2. Holmes, I. 1997. *Post-Communism: An Introduction*. Cambridge & Oxford: Polity Press, lk 16.

3. Verba, S. 1965. *Comparative Political Culture*. In pye, L.W. and Verba, S (ed.) *Political Cultural and Political Development*. Princeton, NJ: Princeton University Press, lk 529; Kaplan, G. (1995), *Political Culture in Estonia: The Impact of Two Traditions and Political Development*. In Tismeanu, V. (ed). *Political Culture and Civil Society in Russia and the New States of Eurasia*. New York: M. E. Sharpe, lk 230-231.

4. Vördle Gibson, I. 1995. *The Resilience of Mass Support for Democratic Institutions and Process in the Nascent Russian and Ukrainian Democracies*. In Tismearu, V. (ed). *Political Culture and Civil Society in Russia and the New States of Eurasia*. New York: M. E. Sharpe.

TEORIA

- võime aru saada sellest, mis toimub poliitikas, mõista poliitiliste valikute ja otsuste sisu;
- veendumus demokraatlike poliitiliste institutsioonide legitiimsuses, õiguspärasuses;
- poliitiliste subjektide suhteid reguleerivad kindlad tavad ja reeglid, näiteks poliitilise koostöö võimalikuks ning soovitavaks pidamine, samal ajal tunnustades õigustatud konfliktide olemasolu⁵;
- apoliitilise ja isikutevahelise usalduse, „ausa mängu” õhkkond.

Demokraatliku poliitilise kultuuri üldiseks eelduseks on demokraatlikel väärtustel põhinev ning demokraatlike tavadid juurutav institutsionaalne struktuur: ühiskonnas domineerivad võimu- ja rollisuhted, otsuste vastuvõtmise reeglid, juhtimislaid peab toetama osalust, sallivust ja ausat võistlust ning võimaldama ka vähemuses olijate ning nõrgemate hääle kuuldavust.

Võib välja tuua neli põhilist demokraatlike muutuste suunda: kodanikuõiguste laienemine; rahvaesinduslike võimuorganite loomine; õigusriigi tavade kujunemine, bürokraatia allutamine valitavate ametiisikute kontrollile⁶. Mida arenenum ja stabiilsem on ühiskond, seda enam on vaja demokraatliku poliitilist kultuuri majanduslike ja poliitiliste institutsioonide normaalseks funktsioneerimiseks. Demokraatia toimimiseks on vajalik ka teatav majandusliku heaolu aste, ehkki, nagu on märkinud tuntum postindustrialsete väärtuste uurija Roman Inglehart, „Majanduslik edenemine ei too automaatselt kaasa demokraatiat, vaid on ise sõltuv kultuurilistest teguritest”⁷.

Nõukogudeaegsed poliitilise kultuuri tunnused

Nõukogude süsteemi tunnustena on esile toodud totalitaarsust, imperiaalsust, ideologiseeritust, bütsantslikkust⁸.

Totalitaarsus sisaldab järgmiseid tunnuseid: kompartei totaalne ja monopoolne võim, k.a püüd saavutada tõe, kommunikatsiooni ja organisatsiooni monopoli; nomenklatuur kui uus valitsev klass; totaalne kontroll, kodanikuühiskonna allasurutud seisund; avaliku elu normeeritus ja hierarhiseeritus; ametlikust mõtlemis- ja käitumisliinist kõrvalekaldujate represseerimine.

Imperiaalsus tähendab püüdu säilitada ja suurendada mõjuvõimu maailmas ning kolonialistlike taotlusi mittevene liiduvabariikide ja sotsialistlike satelliitriikide allutamiseks.

Ideologiseeritus on poliitilise käitumise ning poliitiliste institutsioonide sõltuvus ametlikust marksistlik-leninlikust maailma ja ajaloo tõlgendamise versioonist ning teaduse ja kunsti kasutamine ideoloogia ja propaganda vahendina.

Bütsantslikkuse all mõeldakse poolfeodaalsete isiklike suhete ja sõltuvuste hierarhia olulist rolli: erinevalt õigusriigist ei sõltuta seaduste, vaid hoopis isikute ettekirjutustest. Seadused ei toimi, k.a põhiseadus. Suur mõju on tsaaririigi sajanditepikkusel ortodokssel traditsioonil. Valitseb suletus lääne suhtes. Nõukogulikku poliitilist kultuuri iseloomustab⁹:

- Tuginemine müütidele ja rituaalsele käitumisele, mitteratsionaalsetele argumentidele ja loogilisele arutlusele;

5. Dahl, R. A. 1989. *Democracy and Its Crisis*. New Haven, CT: Yale University Press, lk 262.

6. Bunce V. 1992. *Rising Above the Past: The Struggle for Literal Democracy in Eastern Europe*. In Ramet, S. P. (ed.), *Adaption and Transformation in Communist and Post-Communist Systems*. Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press, lk 244.

7. Inglehart, R. 1988. *The Renaissance of Political Culture*. *American Political Science Review*, 82 (4), 1209-1230, lk 1220.

8. Vördle Almond, S. A. 1990. *A Discipline Divided: Schools and Sects in Political Science*. Newbury Park, London & New Delhi: Sage; Gray, J. 1990. *Totalitarianism, Reform, and Civil Society*. In Paul, E.F. (ed) *Totalitarianism at the Crossroads*. New Brunswick NJ & London: Transaction Books; Bunce V. 1992. *Rising Above the Past: The Struggle for Literal Democracy in Eastern Europe*. In Ramet, S. P. (ed.), *Adaption and Transformation in Communist and Post-Communist Systems*. Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press; Karklins, R. 1994. *Explaining Regime Change in Soviet Union*. *Europe-Asia Studies*, 46 (1), lk 29-45; Holmes, I. 1997. *Post-Communism: An Introduction*. Cambridge & Oxford: Polity Press).

9. Vördle Fleron, F. J. Jr. 1996. *Post-Soviet Political Culture in Russia: An Assessment of Recent Empirical Investigations*. *Europe-Asia Studies*, 48 (2), lk 225-260.

TEORIA

- idealiseeritus, positiivne normatiivsus;
- messianism, visioon rõhutute päästmisest kogu maailmas, kujutus nõukogude süsteemi ajaloolisest progressiivsusest¹⁰;
- suletus ja sallimatus doktriini ja reaalsusega kokkusobimatute vaadete suhtes;
- ametlike ja mitteametlike arusaamade, hinnangute, käitumisviiside lahknevus, orwellilik topeltmõtlemine ja topeltkäitumine. Seda on peetud eriti iseloomulikuks mittevene aladele, aga ka Vene linnades ja haritlaskonnas oli kahestunud isiksuse tüüp laialt levinud;¹¹
- ülemuslik ettehooldus, ülaltpoolt juhitud, paternalism.

Nõukogude doktriin ei saavutanud Eestis kunagi täielikku vaimset ülemvõimu, hegemoonia seisundit. Mikko Lagerspetz, kes on uurinud kommunistliku ideologia mõju Eesti ühiskonnale, väidab, et „selles ei olnud ideologia hegemooniat Gramsci mõttes”¹². Rahva okupeeritud seisund ning samal ajal tugeva vaimse seose säilitamine sõjaeelse ühiskonna ja läänemaailmaga tõi kaasa pigem topelmõtlemise ja topeltkäitumise leviku eestlaste hulgas. Kuna poliitiliseks ja majanduslikuks vabanemiseks nõukogude süsteemist oli vähe lootust, püüti süsteemi nõrkusi ära kasutada nii isiklikes kui rahvuslikes huvides. Mida kaugemale arenes 1970.-1980. aastatel stagnatsioon, seda enam iseloomustasid Eesti poliitilist kultuuri üheltpoolt pragmaatiline ja küüniline ametliku struktuuri ja ideologia ärakasutamine, teiselt poolt tugev soov sellest vabaneda.

Poliitilise kultuuri arengu kolm faasi postkommunistlikus ühiskonnas

Poliitilise kultuuri arengus 1988-1997 Eestis, võimalik, et ka teistes postkommunistlikes riikides, võib eristada kolme arengufaasi: mütooloogiline, ideoloogiline ja kriitilis-ratsionaalne.

MÜTOOLOOGILINE FAAS domineeris aastatel 1988-1990 ja seda iseloomustas poliitiline ühtsus, rahva koondumine massiliikumistesse. Massiliikumistes osalemise tõukejõuks ei olnud ratsionaalne kaalutus, vaid emotsionaalne pühendumine, mis tegi võimalikuks ühemiljonilise rahva vastuhakkamise ühele maailma suurvõimule. Iseloomulikeks poliitilise aktiivsuse vormideks olid suured koosolekud, demonstratsioonid, piketid, pöördumised, allkirjade kogumised. Karismaatiliste liidrite juhtimisel kujunesid massikäitumise rituaalid, mis tagasid osalejate emotsionaalse kaasahaaratuse. Suuri inimhulki ühendas emotsionaalne kõrgepinge. Võimutsesid sümbolid, müüdid ja rituaalid, sõnade funktsioon suurte rahvakogunemiste ajal oli maagiline. Kõned, laulud ja loosungid massimeeleavalduste ajal oli kollektiivne manamine, väikese rahva sümboolne võitlus ja võit totalitaarse masinavärgi üle. Samalaadseid rituaale (kätest kinnihoidmist, lippude lehvitamist, ühist kõikumist laulu või hõigete taktis jms) võis 1988-1989 näha mitmes tollal veel kommunistlikes maades, aga ka hiljem – näiteks 1996-1997 massimeeleavalduste ajal Serbias. Poliitiline diskursus oli samuti rituaalse iseloomuga, argumente asendas väärtusmõistete ja loosungite kordamine („Eestlane olla on uhke ja hää”, „Vabadus”, „Ükskord me võidame niikuinii”, „Tartu Rahu kehtib”). Mütooloogilise faasi haripunkt oli aastail 1988-1989, Eesti Kongressi valimisega 1990. a algul ja uute parteide tekkimisega suurenes poliitilise tegevuse

10. Karklins, R. 1994. *Explaining Regime Change in Soviet Union. Europe-Asia Studies*, 46 (1), lk 29-45: 40.

11. vt Fleron, F. J. Jr. 1996. *Post-Soviet Political Culture in Russia: An Assessment of Recent Empirical Investigations. Europe-Asia Studies*, 48 (2), lk 225-26, 237-38.

12. Lagerspetz, M. 1996. *Constructing Post-Communism: A Study in the Estonian Social Problems Discourse. Annales Universitatis Turkuensis, B-214, Humaniora Turku: Turun Yliopisto*, lk 131.

ratsionaalsus, tekkis ideoloogiline dialoog rahvusliku vabanemisliikumise sees, ühtse massiliikumise aeg oli möödas.

Miks oli poliitiliseks läbimurdeks vaja mütoloogilist faasi?

Müüditeooria looja Roland Barthes on väitnud, et müüt kui kultuurimehhanism käivitub sageli just kollektiivse piirsituatsiooni puhul, kui talumatu oleviku surve all minevik hävib ja on vaja sõnamaagi, et luua uus aegade seos¹³.

Balti rahvad olid Nõukogude impeeriumi surve all olnud üle 40 aasta ja kuni 1985. aastani ei olnud vähimatki märki, et see surve võiks kunagi kaduda või väheneda. Lääneriikidelt ei olnud mingit abi oodata, 1956. aasta Ungaris ja 1968. aasta Tšehhoslovakkias näitasid seda väga selgesti. Läänemaailmas muretseti pidevalt vabaduse ja inimõiguste pärast mitmetes kaugetes maades, kuid mitte Baltimaades, need olid jäetud Bütsantsliku Nõukogude Impeeriumi meelevalla. Nõukogude süsteemi pragunemine ja lagunemine tundus algul ime-na. Nii liidrid kui rahvas andsid endale aru, et kui seda lagunemise hetkel täiel määral ära ei kasutata, on eesti rahva ja kultuuri püsijäämiseks vähe lootust.

Sõnamaagia ja rituaalid ei olnud tähtsad mitte vaid sellepolest, et julgustasid rahvast ühisele tegevusele, vaid ka seetõttu, et Nõukogude impeeriumi enda elu oli samuti mütoloogiliselt üles ehitatud. Tavaks oli kasutada sõnu selliselt, et neil ei olnud otsest seost nähtava reaalsusega, vaid nende sisu oli maagiline, eitades hetkel nähtavat tähenduslikku. Üleminekuaja esimeses etapis, kus ei ole veel välja kujunenud uued suhted ja institutsioonid ning puudub poliitiliste huvide mitmekesisus, on ootuspärane, et ka demokraatlikud väärtused väljenduvad totalitaarsest ühiskonnast tuntud vormides. Uus sisu on valatud vanasse astjatesse.

Mütoloogilise faasi põhisisu oli iseseisva riigi taastamine. Ent niipea kui see oli juhtunud, ei tundnud suur osa oma riiki nõudnud rahvast ennast selle hea käekäigu eest vastutavana, uues riigis osalisena. Selleks ei olnud küllalt poliitilist kogemust, ega ka aega ja tahet, kiiretest majanduslikest ja sotsiaalsetest muutustest tulenev transitsioonišokk tekitas tõsiseid probleeme igapäevase eluga toimetulekul.

IDEOOGLILINE FAAS algas 1990. a koos uute erakondade kujunemisega ja kestab suurel määral tänaseni. Selles arengufaasis defineeritakse väärtusmõisted, mütoloogilise tähendusega sugestiivsed sümbolid asenduvad poliitiliste ideoloogiate võtmesõnadega („vasakpoolsus”, „parempoolsus”, „liberaalne majandus”, „sotsiaalne turumajandus”, „avatud ühiskond”, „tugev keskklass”). Poliitiline tegevus professionaliseerub, tekib ideoloogiline diskursus, erinevaid programme formuleeritakse ja põhjendatakse teoreetilisi mõisteid kasutades. Argumentatsioon on enamasti rohkem seotud läänes levivate ideoloogiliste narratiividega kui oma tegeliku olukorra analüüsiga. Ideoloogiate hindamisel „õigeteks” ja „valedeks” on aluseks teatavad tunnustatud tekstimallid („parempoolsusel ei ole alternatiivi”), poliitiline diskursus on tugevasti polariseeritud meie-nemad teljel. Avalikus debatis domineerib vastandumine ja sallimatus erinevate vaadete suhtes. Valimistel taotletakse poolehoidu tekstidele ja isoonidele, mitte järjekindlale poliitilisele tegevusele. Vähesel tolerantsusega ja poliitilise diskursuse ideologiseeritusega kaasnevad ka nn vaikuse spiraali ilmingud – kartusest sattuda sotsiaalsesse isolatsiooni, väldivad inimesed ebapopulaarsete vaadete toetamist.¹⁴ Eeskätt puudutab see vasak- ja parempoolsust, millega tänases Eestis seostub veel palju nõukogulikku

13. Barthes, R. 1972. *Mythologies*. New York: Hill & Wang.

14. Vt Noelle-Neumann, E. 1993. *The Spiral of Silence: Public opinion - Our Social Skin*. 2nd edition. Chicago & London: University of Chicago press.

ja mütoloogilist. Sõnades tahavad vähesed olla vasakpoolsed.

Samal ajal eelistavad paljud vasakpoolset poliitilist joont, lahendusi sotsiaalsetele probleemidele, oskamata või tahtmata seda nimetada vasakpoolsuseks või nimetades seda „tõeliseks parempoolsuseks”.

Rahvas jääb eemale otsuste tegemisest, levib usaldamatus ja võimu delegitmatsioon. Uued poliitilised institutsioonid, demokraatliku käitumise ja kommunikatsiooni vormid kujunesid „läänelt” õppimisena. Läänestumise käigus „õpiti ära” valmis tekstid ja kopeeriti institutsioonid. Poliitiline ja majanduslik eliit õppis ja õpib palju kiiremini kui rahvas, kes ei tunneta oma huvide esindatust ega saa aru, miks üle võetud sõnalisi malle ja protseduure õieti vaja on. Selle tulemuseks on osalemisaktiivsuse ja poliitika huvi langus. Poliitikast huvitatute osakaal eestlaste hulgas oli 1992. aasta lõpul ja 1993. aasta algul ligi 50 protsenti mütoloogilise faasi 90 protsendi vastu. Hiljem on see taas tõusnud 60-65 protsendini. Valimistest osavõtt on 71-87 protsendilt enne iseseisvumist langenud 51-56 protsendile pärast iseseisvumist^{15,16}

Pettumine poliitikas ja demokraatias on ideoloogilises faasis osalt paratamatu: ootused olid liialt kõrged, vabanemisliikumise aegseid müüte ei ole võimalik realiseerida, või vähemalt võtab see palju rohkem aega. Lisaks sellele on aga usalduse ja legitiimsiooni kriisi suurendanud kõrge korrupsiooni tase ja sage lähtumine omakasust ühiskasu asemel. Mütoloogilised kihid poliitilises kultuuris säilivad osaliselt ka ideoloogilises faasis. Nad kaovad täielikult alles kriitilis-ratsionaalses arengufaasis, kui ideoloogilised loosungid ja definitsioonid seostuvad poliitilise tegevusega ja omandavad reaalses elus kontrollitud sisu.

KRIITILIS-RATSIONAALSES FAASIS jõutakse demokraatliku, poliitilise kultuuri tegeliku kujunemiseni. Moodustuvad kindlad seosed poliitilise diskursuse ja erinevate subjektide poliitilise käitumise vahel. Suureneb vaatepunktide mitmekesisus. Diskursus omandab ratsionaalse iseloomu, osapooli ühendab Habermasi poolt kirjeldatud argumentatsiooni aluseks olevate väärtuste ja läbipaistvuse ja tunnustatusel põhinev kommunikatiivne eetika. Vastaspolele ideoloogiliste siltide kleepimise asemel muutub tähtsaks eri poolte huvide sõnastamine ja väitlus, mille sihiks on positsioonide selgitamine ning ühist huvi pakkuvate sihtide korral nende saavutamise võimaluste võrdlus. Nii valijad kui poliitikud peavad silmas, et teatud programmi toetamine valimistel tähendab teatud poliitilist praktikat. Eelduseks sisuliste poliitiliste valikute kujunemisele on majanduslik ja poliitiline stabiilsus ning sellest tulenev suurem vabadus arengusuuna määratlemisel. Oluline on üldise poliitilise kogemuse kasv, eriti aga selliste uute poliitiliste subjektide (erakondade ja muude kodanikuühenduste) kujunemine, kes esindavad avalikult põhiliste sotsiaalsete gruppide huvisid. Kriitilise ratsionaalse arutelu tulemusena saavutatud arusaam erinevate grupihuvide ühisosast tagab poliitika stabiilsuse ja arusaadavuse.

Ülalkirjeldatud kolme faasi poliitilise kultuuri arengus võib iseloomustada ka poliitilise mitmekesisuse ja osalemisaktiivsuse vahekorraga. Mütoloogilises faasis on osalus poliitilises elus maksimumis ja mitmekesisus miinimumis, ideoloogilises faasis osalus väheneb, mitmekesisus suureneb. Kriitilis-ratsionaalses faasis peaks mitmekesisus jõudma maksimumi. Osaluse suurenemine toimub tsiviilühiskonna arenedes uute „suhtlusvõrkude” väljakujunemisega, mitte massiaktiivsusega.

Demokraatliku poliitilise kultuuri põhitunnuseid selle arengufaasides iseloomustab kokkuvõtlik tabel. Nagu sellest tabelist näeme, on üleminek poliitilise

15. Raitviir, T. 1996. *Eesti üleminekuperioodi valimiste (1989-1993) võrdlev uurimine. Elections in Estonia During the transition Period: A Comparative Study (1989-1993)*. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 397.

16. 2013. a KOV valimistel oli valimisaktiivsus Eestis 57%. (toim)

TEORIA

POLIITILISE KULTUURI ARENGU TUNNUSED	MÜTOLOOGILINE FAAS	IDEOLOOGILINE FAAS	KRIITILIS-RATSIONAALNE FAAS
Poliitiline mitmekesisus, pluralism	<i>Madal</i>	<i>Kõrge</i>	<i>Väga kõrge</i>
Osalemisaktiivsus	<i>Väga kõrge</i>	<i>Madal</i>	<i>Kõrge</i>
Tolerants	<i>Madal</i>	<i>Keskmine</i>	<i>Kõrge</i>
Usaldus ja legitiimsus	<i>Väga kõrge</i>	<i>Madal</i>	<i>Kõrge</i>
Poliitiliste protsesside arusaadavuse määr	<i>Väga kõrge</i>	<i>Madal</i>	<i>Kõrge</i>
Individuaalse vastutuse aste	<i>Madal</i>	<i>Madal</i>	<i>Kõrge</i>
Poliitilise käitumise ja suhtumise kindlad reeglid ja tavad	<i>Puuduvad</i>	<i>Formaalselt olemas, sisuline omaksvõtt vähene</i>	<i>Selgelt välja kujunenud, üldiselt järgitavad</i>

DEMOKRAATLIKU
POLIITILISE
KULTUURI
ARENGUFAASID

kultuuri mütoloogilisest arengufaasist ideoloogilisele mitme tunnuse osas väga järsk, need faasid on paljuski vastandlikud poliitilise kultuuri enda arenguloogika tõttu. Mütoloogilises faasis toimus poliitiliseks läbimurdeks vajaliku sotsiaalse energia kontsentreerumine ja plahvatuslik vallandumine. See erakordselt pingetatud olukord ei saanud kaua kesta, sellele järgnes paratamatult sotsiaalse energia pihustumine, ühiskonna fragmenteerumine ja spetsialiseerumine, tuues kaasa ka suuri emotsionaalseid pettumisi. Ideoloogilist faasi iseloomustab illusiioonidest vabanemine, samuti suurem või väiksem anoomia ja segaduse seisund, mida mõned uurijad on nimetanud ideoloogiliseks ja moraalseks vaakumiks¹⁷.

Ideoloogilise faasi järkjärguline ülekasvamine kriitilis-ratsionaalseks võtab aastaid, kui mitte aastakümneid. Liberaalne demokraatia kujunes Lääne-Euroopas ja Põhja-Ameerikas pika aja jooksul möödunud sajandi 20ndatest kuni sajandivahetuseni. Postkommunistlikus Kesk- ja Ida-Euroopas sõltub demokraatiseerumise tempo ja edukus sellest, kas on tegemist demokraatiseerumise esimese lainega, demokraatlike institutsioonide esmakordse rajamisega ja demokraatliku poliitilise kultuuri esmakordse kujunemisega (Venemaal ja teistes endistes Nõukogude vabariikides, v.a Baltimaad), või on tegemist vahepealse totalitaarse tagasilöögi tagajärgede ületamisega (Kesk-Euroopa postkommunistlikud riigid ja Baltimaad).

Poliitilise kultuuri arenguks Eestis on kaks üldist võimalust, optimistlikum ja pessimistlikum, vastavalt sellele, kui kiiresti ideoloogiline faas kasvab üle kriitilis-ratsionaalseks. Tõeline poliitiline õppimine toimub ainult osalejate kogemuste kaudu, see näitab, kuidas poliitilised tekstid ja reaalsus on seotud. Pessimistliku arenguvariandi korral võtab vajaliku kogemuse kujunemine veel kaua aega, õppimise mõju ei ilmne, üldine pettumus suureneb ja ideoloogiline faas jääb aastateks venima.

Poliitiliste tekstide kriitika väljakujunemine on osa poliitilisest õppimisest. See on pikaajaline protsess ja ei lähe kergesti, selles on küllalt palju eba-meeldivat nagu igasuguses õppimises negatiivse kogemuse kaudu. Eestis on õnneks veel õppimise tahtmist.

17. Holmes, I. 1997. *Post-Communism: An Introduction*. Cambridge & Oxford: Polity Press, lk 18-19.

TÄNA, 16 AASTAT HILJEM
KOMMENTEERIS MARJU LAURISTIN
TOONAST ARTIKLIT: „Olime lii-
ga optimistlikud - tänases
Eestis on endiselt valitse-
mas mütoloogiate ja ideo-
loogilise retoorika segu,
millest kriitilise mõttega
läbi tungimine on sageli
isegi arukatele inimestele
üle jõu käiv.”

Seetõttu soovitame mahedas
ironias ja avatud meelega
analüüsida artikli valguses
täna poliiitmaastikku ning
mõtiskleda, millest arengu-
peetus on tingitud.